

І. Підоричева, кандидат економічних наук, завідувач відділу проблем інноваційно-інвестиційного розвитку промисловості Інституту економіки промисловості НАН України:

«Інноваційна економіка – це економіка нестандартних рішень»

Україна переживає складні та безпрецедентні випробування – протидія російській військовій агресії та подолання масштабного воєнного конфлікту в Донбасі, відновлення економіки та довіри суспільства до влади, демократичне оновлення, невіддільними елементами якого є законність, дотримання гарантованих Конституцією України базових прав і свобод людини та громадянина, боротьба з корупцією, забезпечення соціальної справедливості.

Вирішити ці проблеми та нівелювати наслідки численних ризиків можна лише шляхом планомірного здійснення економічних реформ, які водночас повинні бути рішучими та масштабними, а також ретельно продуманими та досяжними в реальних умовах.

Сьогодні вже очевидно, що Україна не зможе забезпечити стійке економічне зростання без реструктуризації своєї економіки, спрямованої на розвиток економічної активності у нових (нетрадиційних) видах діяльності, там, де до цього часу «не спрацьовував» ринок, без галузевої диверсифікації, що стимулюється експортом, без інвестицій у модернізацію виробництва та інфраструктури. Досвід розвинутих країн і країн, що розвиваються, показує, що інновації є найефективнішим каталізатором пожвавлення економіки, вони всебічно сприяють економічній реструктуризації та зростанню продуктивності, а отже, є одним з головних джерел економічного зростання.

Центральну роль у здійсненні впливу на інноваційну діяльність відіграє держава. Якщо подивитися на історію розвитку нетрадиційних галузей і виробництв у світі, можна побачити, що майже ніколи такий розвиток не обходився без державного фінансування науки, системи економічного стимулювання підприємств до втілення розробок, підтримки підприємницької діяльності, заохочення іноземних інвестицій. Зокрема, у таких країнах, як Індія, Південна Корея, Тайвань, Бангладеш, Пакистан, Колумбія, Чилі, найбільш значущі зрушення у диверсифікації виробництв відбулися завдяки цілеспрямованій державній підтримці, у кожній з них поштовхом до розвитку нової галузі ставала ініціатива підприємця, підтримана державою. Таким шляхом розвивалася сфера інформаційних технологій в Індії, лососеві господарства в Чилі, швейна промисловість у Бангладеш, виробництво футбольних м'ячів у Пакистані, мікрохвильових печей у Кореї, вирощування квітів на продаж у Колумбії.

Показовим, наприклад, є досвід Тайваню з вирощування орхідей. Ці квіти у промислових масштабах на Тайвані вирощують з початку 2000-х років, коли криза у цукровій галузі змусила фермерів шукати альтернативу цукровій тростині. Аби попередити кризу та спад

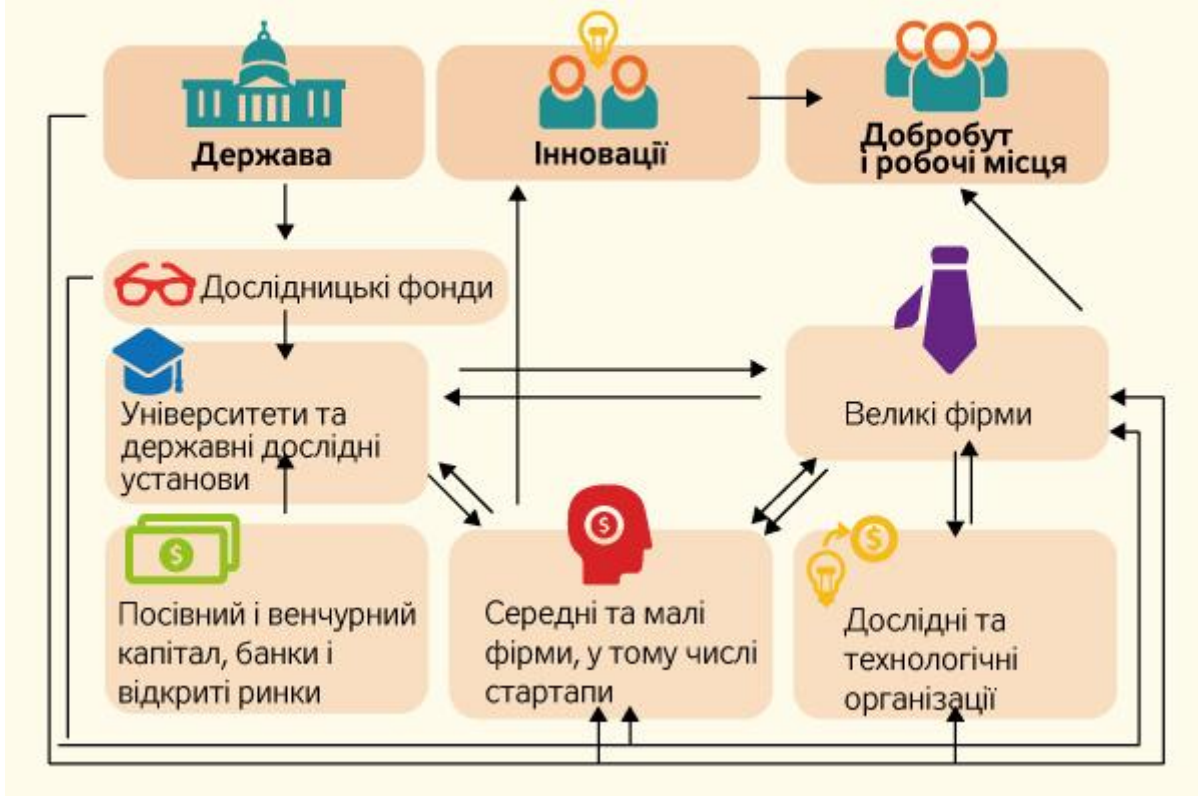
сільськогосподарського виробництва, уряд Тайваню запровадив інвестиційну програму з фондом у 65 млн дол. США на розвиток галузі садівництва з вирощування орхідей. Уряд профінансував роботу лабораторій, ділянки під теплиці, площі для складування і транспортування, нові дороги, воду і електрику для приватних теплиць, виставковий зал – всі витрати за винятком вартості теплиць, на спорудження яких фермерам були запропоновані пільгові кредити.

Тайванський експеримент з орхідеями був успішним: на сьогодні це найважливіший для країни вид сільськогосподарської продукції, за експортом якої тайванські фермери посідають перше місце у світі. А найбільшими ринками збуту орхідей є США, Японія, країни Європи. Навіть Нідерланди – країна, що традиційно домінує на європейському ринку квітів, – закуповує тайванські орхідеї та розсаду. Цей приклад є доволі взірцевим і показує, як грамотна державна політика спроможна вдало підтримати підприємницьку ініціативу та створити сприятливі умови для розвитку нетрадиційних для певної економіки напрямів діяльності. Навряд чи будь-який приватний тайванський фермер відважився б вкладати кошти в орхідеї, не маючи підтримки з боку держави.

Водночас, розглядаючи інноваційну діяльність, необхідно враховувати, що це особливий вид підприємницької діяльності, яка за своєю природою є складно передбачуваним, витратним за часом, найчастіше дорогим і завжди ризикованим процесом. Вона потребує додаткових інтелектуальних і фінансових витрат, тривалого співробітництва між різними суб'єктами з доповнюючими один одного функціями та можливостями. Жодне підприємство на сьогодні не володіє всіма навичками і ресурсами, необхідними в рамках інноваційного процесу. Їм доводиться співпрацювати не тільки між собою, але і з постачальниками та споживачами, науково-дослідними установами, університетами, фінансово-кредитними інститутами. Політика держави повинна спрямовуватися на підтримку такого співробітництва та створення економічних стимулів для розвитку інноваційного бізнесу.

У країнах, що розвиваються, таких, як Україна, на особливу увагу заслуговує ключова проблема, що стоїть перед національною економікою: несформований з боку промисловості попит на інновації, слабкі ринкові стимули для розвитку наукомісткого виробництва. Це пояснюється різними причинами. По-перше, відсутністю дієвої системи економічного (податкового, кредитного, страхового) стимулювання інноваційної діяльності, заходи якої скасовуються щорічними змінами до державного бюджету та інших законів.

Модель інноваційної системи

По-друге, діюча система фінансування сфери науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт (НДДКР) узагалі не передбачає доведення наукових розробок до їх комерційного використання. Протягом 2004–2014 рр. наукомісткість ВВП – ключового показника, який використовується в усьому світі для моніторингу надходжень до наукової сфери, – скоротилася на 0,53 % і становила у 2014 р. 0,66 % ВВП, це мінімальне значення за всю історію незалежності України. Така ситуація не відповідає практиці розвинутих країн, де на дослідження і розробки спрямовуються значні фінансові вливання, у тому числі за рахунок коштів бізнес-структур. Та це й не дивно, оскільки що вище рівень наукомісткості ВВП, то меншою є вразливість економіки від коливань на світових ринках сировини та більш значуще місце посідає країна у світовій спільності.

Уявлення про величину витрат на дослідження та розробки у розвинених країнах можна отримати, наприклад, із загального обсягу фінансування Оксфордського університету, який становить 1 млрд фунтів стерлінгів, з них на науку спрямовується 409 млн, що рівнозначно 13,4 млрд грн. В Україні загальний обсяг фінансування науки за рахунок усіх джерел дорівнює 10,3 млрд грн, з них на держбюджет припадає лише 4,1 млрд. Тобто виходить, що загальні витрати на науку в Україні становлять лише 74,6 % обсягів фінансування науки одного провідного університету Європи, а державні видатки на науку в Україні втричі менші за обсяги фінансування наукової діяльності Оксфордського університету.

Що стосується обсягів витрат приватного сектору на НДДКР, то можна навести показовий приклад компанії Google, яка витрачає на такі роботи у сфері інформаційних і комунікаційних технологій близько 2 млрд євро, або 48,28 млрд грн, а це у 20 разів більше від обсягу фінансування науки в Україні за рахунок коштів вітчизняних замовників – 2,2 млрд грн.

Хронічне недофінансування сфери НДДКР підриває цілісність її структури, продовжує виснажувати кадровий потенціал: упродовж останніх років чисельність працівників наукових організацій скоротилася на 18,6 %. Левова частка витрат на виконання наукових і науково-технічних робіт власними силами організацій спрямовується на оплату праці працівників – 51,9 % (дані за перше півріччя 2015 р.), фактично зводячи нанівець оновлення парку наукових приладів і устаткування. Так, близько 75 % наукового обладнання науково-дослідних організацій і лабораторій НАН України експлуатується понад 15 років. Для порівняння: у розвинених країнах термін експлуатації такого обладнання не перевищує п'яти-семи років.

Як наслідок, слабкими залишаються зв'язки наукової сфери з промисловістю, здебільшого вони мають формальний несистематичний характер. Відсутня розгалужена інфраструктура, яка забезпечувала б доведення результатів НДДКР до товарного вигляду, просування цих товарів на ринок та їх реалізацію. Діюча упродовж 2009–2013 рр. відповідна державна цільова економічна програма не усунула проблеми функціональної неповноти інноваційної інфраструктури, оскільки так і не отримала фінансування з державного бюджету.

Очевидно, що за таких умов Україна не в змозі конкурувати з країнами-лідерами інноваційного розвитку, бо навіть якщо винахід світового рівня і буде отримано, довести його до стадії впровадження у виробництво та вивести на глобальні ринки навряд чи вдасться через відсутність відповідних механізмів державного сприяння та розгалуженої інфраструктури підтримки інновацій.

На порядку денному стоїть завдання переходу до нової інноваційної політики, яка, з одного боку, має бути пов'язана з державною політикою у сфері освіти та науково-технічної діяльності, а з іншого – з державною економічною політикою, у тому числі у сфері промисловості та інвестиційної діяльності, та в жодному разі не суперечити цим сферам державного регулювання. Такого підходу дотримуються провідні країни світу, а в Європейському Союзі спільне планування заходів у системі освіти, наукових досліджень та інновацій одержало назву «тріадна політика».

Ключові напрями розвитку загальноєвропейської інноваційної політики прописано у стратегії Європейського Союзу «Європа-2020. Стратегія розумного, стійкого і всеосяжного зростання» в одному із семи пріоритетних напрямів, який отримав назву «Інноваційний Союз». Зокрема, передбачається провадження таких заходів:

- завершення створення Європейського дослідницького простору (European Research Area), розробка стратегічного плану досліджень з питань розвитку відновлюваних джерел енергії, раціонального використання ресурсів, зміни клімату, здоров'я, виробництва екологічно чистих продуктів, старіння, транспорту, управління земельними ресурсами;

- поліпшення умов для бізнесу та інновацій: створення єдиного патенту ЄС (EU Patent) і спеціалізованого Патентного суду (Patent Court), модернізація загальних положень про авторське право і товарні знаки, поліпшення доступу малих і середніх підприємств (МСП) до інструментів охорони інтелектуальної власності;

- впровадження «Європейських інноваційних партнерств» (European Innovation Partnerships) між ЄС і країнами-членами для прискорення розвитку і перерозподілу технологій;

- зміцнення і розвиток політичних інструментів ЄС для підтримки інновацій (структурних фондів, фондів розвитку сільських районів, рамкових програм), у тому числі завдяки тісному співробітництву з Європейським інвестиційним банком, спрощенню адміністративних процедур для отримання доступу до фінансування, особливо МСП;

- розширення партнерських відносин і зміцнення зв'язків між освітою, бізнесом і наукою, сприяння розвитку підприємництва шляхом надання підтримки молодим інноваційним компаніям.

Для України ці заходи є орієнтирами щодо формування власних напрямів державної інноваційної політики. Тим паче, що Угодою про асоціацію України з ЄС передбачено співробітництво сторін у напрямі формування сприятливих умов для здійснення досліджень і впровадження нових технологій, сприяння розвитку інноваційної політики, модернізації та реструктуризації окремих галузей промисловості України та ЄС (ст. 376 гл. 9 «Співробітництво у сфері науки та технологій», ст. 379 гл. 10 «Політика у сфері промисловості та підприємництва»).

Принципи реалізації в Україні нової інноваційної політики такі:

- інноваційна політика має розроблятися як горизонтальна і торкатися усіх сфер діяльності, що впливають на інновації, – освітньої, науково-технічної, промислової, інвестиційної та ін. Як результат, реалізовуватиметься не окрема інноваційна політика, а комплексна, сприятлива до інновацій державна;

- інноваційна політика має базуватися на принципах системності й послідовності та приділяти особливу увагу розвитку мережних взаємодій між учасниками інноваційної системи. Сьогодні традиційне уявлення про інновації як про лінійний процес з послідовною зміною етапів (дослідження – розробки – технології – інноваційний продукт) та учасників, що в них задіяні, змінюється розумінням інновацій як інтерактивного процесу, результату одночасної взаємодії великої кількості учасників, об'єднаних у складну систему

взаємозв'язків і комунікацій (див. рисунок). Діяльність інноваційної системи значною мірою зумовлюється інтенсивністю цих взаємозв'язків, а нездатність до взаємодії, навпаки, гальмує процес інновацій, знижує продуктивність системи в цілому;

– інноваційна політика має відповідати рівню розвитку країни та враховувати її особливості. Просте копіювання вдалих політик інших країн є недалекоглядним і, швидше за все, призведе до неефективного використання ресурсів і відсутності системних позитивних результатів. Україна має скористатися світовим досвідом, особливо в частині механізмів реалізації інноваційної політики, але цілі та зміст власної моделі розвитку повинна визначити самостійно;

– на регіональному рівні ефективність державної інноваційної політики залежатиме як від рівня автономності регіональних органів влади у визначенні кола питань, пов'язаних з інноваціями, так і від успішності їх взаємодії з іншими регіонами, координації з державною політикою та пріоритетами центральних органів влади.

Зважаючи на ключову роль бізнесу у генеруванні попиту на інновації, зміна акцентів у діяльності підприємств матиме вирішальне значення у відновленні української економіки. Світоглядна позиція власників підприємств, що базується на рентоорієнтованій поведінці та орієнтації на короткострокові індивідуалізовані цілі, має нарешті змінитися. Підприємці повинні розглядати нові умови не як загрозу втрати свого бізнесу, а як можливість для його зростання та суттєвого поліпшення власної конкурентоспроможності. Поза сумнівом, це складне завдання, але безальтернативне в умовах жорсткої глобальної конкуренції. Від того, чи здатні будуть українська влада та суспільство протидіяти наявним викликам, реалізувати намічені перетворення, залежить майбутнє України» *(Підоричева І. Інноваційна економіка – це економіка нестандартних рішень // Дзеркало тижня. Україна (<http://g.ua/DUxX>). – 2015. – 6.11).*